

The role of education in preventing the victimization of children and adolescents in cyberspace

Abbas Tadayon¹, Nilofar Naderi²✉, Mohsen Azizi Kakvandi³

Abstract

Field and Aims: With the increasing development of technology and the use of the Internet, cyberbullying has become one of the main challenges, especially for children and adolescents. Schools are considered as one of the most important social environments for children and adolescents, and teachers, managers and assistants as the main components of this institution play an effective role in preventing the victimization of children and adolescents, the purpose of this research is to investigate the role of education in preventing child victimization and Adolescents are in cyber space.

Method: This research is applied in terms of purpose and its research method is survey. The statistical population was principals, assistants and teachers of schools in Tehran who had the experience of encountering abused children and adolescents in cyberspace; And 318 people formed the statistical sample. The sampling method was done in the form of a snowball. The reliability of the questionnaires was obtained using Cronbach's alpha method of 0.94. The face validity of the questionnaire was checked and confirmed by professors, specialists and experts. By using sample t-tech test and regression analysis and "S. P. S. S" also analyzed the data.

Findings and Conclusions: The findings indicate that improper communication with peer groups in cyberspace, neglecting the emotional needs of children and adolescents, are among the causes of children and adolescents being victimized in cyberspace. Increasing teachers' knowledge of cyber space, developing educational courses to increase students' virtual space literacy in schools, increasing supervision and control of school principals and assistants, creating empathy between students and teachers are effective in preventing bullying. The school plays a very important role in preventing the victimization of children and adolescents through proper training in the use of cyber space.

Keyword: Education, prevention, Victimization, Virtual space, Children and Adolescents.

*Citation (APA): Tadayon, T.; Naderi, N.; Azizi Kakvandi, M. (2023). The role of education in preventing the victimization of children and adolescents in cyberspace. *Applied criminology research*, 1(1), 93-113.

https://qacr.ir/article_715537.html?lang=en

1. Assistant Professor, Department of Criminal Law and Criminology, Faculty of Law, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. Email: ab.tadayyon@iau.ac.ir

2. Master in Criminal Law and Criminology, Faculty of Law, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. (Author). Email: nilofar.naderi99@gmail.com

3. Postgraduate student in Criminal Law and Criminology, Faculty of Humanities, Safadasht Branch, Islamic Azad University, Safadasht, Iran. Email: m.k.azizi@gmail.com

نقش آموزش در پیشگیری از بزه‌دیدگی اطفال و نوجوانان در فضای مجازی

عباس تدین^۱، نیلوفر نادری^۲✉، محسن عزیزی کاکوندی^۳

چکیده

زمینه و هدف: با پیشرفت روزافزون فناوری و استفاده از اینترنت، بزه‌دیدگی در فضای مجازی، به‌ویژه برای اطفال و نوجوانان، به یکی از چالش‌های اصلی تبدیل شده است. مدارس به‌عنوان یکی از مهم‌ترین محیط اجتماعی حضور اطفال و نوجوانان محسوب می‌شوند و معلمان، مدیران و معاونان به‌عنوان مؤلفه‌های اصلی این نهاد در پیشگیری از بزه‌دیدگی اطفال و نوجوانان نقش مؤثری دارند. هدف از انجام این پژوهش، بررسی نقش آموزش در پیشگیری از بزه‌دیدگی اطفال و نوجوانان در فضای مجازی می‌باشد.

روش: این تحقیق از نظر هدف، کاربردی و روش تحقیق آن، پیمایشی است. جامعه آماری، مدیران، معاونان و معلمان مدارس شهر تهران بودند که تجربه مواجهه با طفل و نوجوان بزه‌دیده در فضای مجازی را داشته‌اند؛ و ۳۱۸ نفر نمونه آماری را تشکیل داد. روش نمونه‌گیری به‌صورت گلوله برفی انجام شده است. پایایی پرسش‌نامه‌ها با استفاده از روش آلفای کرونباخ ۰/۹۴ به دست آمد. روایی صوری پرسش‌نامه توسط اساتید، متخصصان و خبرگان بررسی و مورد تأیید قرار گرفت. با استفاده از آزمون تی تک‌نمونه‌ای و تحلیل رگرسیون و نرم‌افزار «اس. پی. اس. اس» نیز داده‌ها تجزیه و تحلیل شد.

یافته‌ها و نتایج: یافته‌ها حاکی از آن است که ارتباط نامناسب با گروه‌های همسال در فضای مجازی و بی‌توجهی به نیازهای عاطفی اطفال و نوجوانان از جمله علل بزه‌دیدگی اطفال و نوجوانان در فضای مجازی است. افزایش دانش معلمان به فضای مجازی، تدوین دروس آموزشی جهت افزایش سواد فضای مجازی دانش‌آموزان در مدارس، افزایش نظارت و کنترل مدیران و معاونان مدارس، ایجاد همدلی میان دانش‌آموزان و معلمان در پیشگیری از بزه‌دیدگی مؤثر هستند. مدرسه از طریق آموزش صحیح استفاده از فضای مجازی در پیشگیری از بزه‌دیدگی اطفال و نوجوانان نقش زیاد و خیلی زیادی دارد.

کلیدواژه‌ها: آموزش، پیشگیری، بزه‌دیدگی، فضای مجازی، اطفال و نوجوانان.

* استاندارد (APA): تدین، عباس؛ نادری، نیلوفر؛ عزیزی کاکوندی، محسن. (۱۴۰۲). نقش آموزش در پیشگیری از بزه‌دیدگی اطفال و نوجوانان در فضای مجازی. پژوهش‌های جرم‌شناسی کاربردی، (۱۱)، ۹۳-۱۱۳.

https://qacr.ir/article_715537.html

۱. استادیار گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی دانشکده حقوق، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.
رایانامه: ab.tadayyon@iau.ac.ir

۲. کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی دانشکده حقوق، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.
(نویسنده مسئول). رایانامه: niloofar.naderi99@gmail.com

۳. دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی دانشکده علوم انسانی، واحد صفادشت، دانشگاه آزاد اسلامی، صفادشت، ایران. رایانامه: m.k.azizi@gmail.com

مقدمه

امروزه، نقش بی‌بدیل اینترنت در زندگی روزمره انسان‌ها، به‌عنوان یک رسانه جهان‌شمول، بر کسی پوشیده نیست. اینترنت در کنار موبایل و مزایایی که دارد، ابزارهای کارآمدتر و فرصت‌های قابل‌دستیابی‌تری جهت ارتکاب جرم در اختیار کاربران مستعد بزهکاری قرار می‌دهد. یکی از مفاهیم جدیدی که لازمه دنیای دیجیتال می‌باشد، فضای مجازی است. بسیاری از فعالیت‌های روزانه و رفتارهای مرتبط با زندگی افراد در فضای مجازی رخ می‌دهد و روزبه‌روز در زندگی انسان‌ها نفوذ می‌کند. فضای مجازی اگرچه به افراد فرصت‌های زیادی را ارائه می‌دهد، اما خطراتی نیز به همراه دارد. این خطرات همه کاربران را تهدید می‌کند، اما برای اطفال و نوجوانانی که در سنین بسیار پایین با این فضا آشنا شده‌اند، احتمال مواجهه با این تهدیدات را بیشتر می‌کند. اطفال و نوجوانان به دلیل دانش ناکافی، ضعف مهارت‌ها، نسبت به بزرگسالان در برابر بزهکاران فضای مجازی و مجرمان سایبری آسیب‌پذیرتر هستند. همچنین، اطفال و نوجوانان در دوران همه‌گیری ویروس کرونا و گسترش بیماری کووید-۱۹ به دلیل قرنطینه برای آموزش‌های مجازی، دسترسی بیشتری به تلفن‌های هوشمند، فضای مجازی و اینترنت داشته‌اند؛ این وضعیت، استفاده از اینترنت را در آن‌ها افزایش داده و به موازات آن، خطر آزاروآذیت اینترنتی را افزایش می‌دهد. ازجمله آزاروآذیت اینترنتی، قلدری در فضای مجازی که می‌توان آن را عصر جدید قلدری نامید، یکی از مهم‌ترین این خطرات است (بوکت و چاغلار، ۲۰۲۱: ۲۶۲). ماهارانی و همکاران (۲۰۱۶) شش انگیزه را برای یک فرد برای مشارکت در قلدری پیشنهاد می‌کنند، یعنی: شوخی، ناراحتی و انتقام‌جویی، سرخوردگی، جلب توجه، سرگرمی برای گذراندن وقت و میل به زور نشان دادن. این انگیزه‌ها کاملاً مشابه انگیزه‌های قلدری در فضای مجازی است.

یکی از مؤثرترین و مهم‌ترین راه‌های پیشگیری یا حداقل کاهش بزه‌دیدگی اطفال و نوجوانان در فضای مجازی، آموزش است (اگون و کایا، ۲۰۱۳: ۱۴۷). برای اینکه نظام آموزشی به اهداف خود دست یابد، مدارس اهمیت ویژه‌ای دارند؛ زیرا پس از محیط خانواده، دومین و مهم‌ترین نهادی که اطفال و نوجوانان در آن حضور مستمر و بیشتری دارند، محیط مدرسه است. کیفیت عملکرد مدارس بر کل نظام آموزشی تأثیر می‌گذارد و نقش تعیین‌کننده‌ای بر عملکرد سیستم دارد (آزر و شاد، ۲۰۲۱: ۳۹۴). مدارس به‌عنوان گسترده‌ترین و مهم‌ترین حوزه اجتماعی حضور اطفال و نوجوانان، بستر مناسبی برای پیشگیری از بزهکاری و بزه‌دیدگی آنان در جامعه محسوب می‌شوند (قاسمی‌پیربلوطی و مرادی، ۱۳۹۸: ۱۵۳).

اعلامیه جهانی حقوق بشر که در سال ۱۹۴۸ میلادی انتشار یافته است، آموزش و پرورش را یکی از مهم‌ترین و اساسی‌ترین حقوق هر فرد یاد کرده است. این اهمیت از این واقعیت نشأت می‌گیرد که انسان با تعدادی رفتارهای بازتابی به دنیا می‌آید و تمامی مهارت‌ها و توانایی‌های مورد نیاز برای زندگی کردن، یعنی تطابق و مقابله با محیط، را از راه یادگیری، شکوفایی و پرورش استعدادهاى بالقوه‌اش کسب می‌کند. ارسطو عقیده دارد که وضع جسمی و روانی افراد در انتخاب بزه مؤثر است و نهادهای آموزشی و اجتماعی هم نقش مؤثری را در پیشگیری از وقوع جرم به عهده دارند (محمدی، بیژنی میرزا و حاتمی، ۱۳۹۷: ۲۳۴). امروزه، روشن شده که اطفال پس از ورود به مدرسه، شروع به یادگیری و توسعه ظرفیت‌های رفتاری و شناختی کرده و در سنین آغازین زندگی خود با سرعت اعجاب‌آوری مراحل این رشد را طی می‌کنند. به این ترتیب، آموزش دوران مدرسه، فرصت بی‌سابقه‌ای برای اجرای برنامه‌های پیشگیری از جرم و بزه‌دیدگی در میان جمعیت چشمگیری از اطفال دنیاست (فردریش و دوریس، ۲۰۱۱: ۱۵۱). تلاش پیشگیری اجتماعی رشدمدار بر این است که با شناسایی عوامل خطر، تقویت عوامل حمایتی و مداخله زودرس با خنثی کردن عوامل آسیب‌زا، از بزه‌دیدگی، بزهکاری و پایداری افراد در بزهکاری جلوگیری کند. رهیافت‌های این نوع از پیشگیری مبتنی بر این اندیشه است که مداخله به‌هنگام و اقدامات مناسب روان‌شناختی اجتماعی می‌تواند مانع روی‌آوری به بزهکاری شود. از آنجاکه دوران طفولیت و نوجوانی اساسی‌ترین دوران برای شکل‌گیری ویژگی‌های شخصیتی انسان و تعیین موضع آن‌ها در برابر قانون است، بهترین زمان برای اعمال یافته‌های پیشگیری رشدمدار نیز محسوب می‌شود (گسن، ۱۳۹۰: ۷۵). بنابراین، مؤثرترین اقدام در راستای پیشگیری از ورود اطفال و نوجوانان به دنیای پدیده مجرمانه، اقدامات کنشی و غیرکیفری است؛ به نظر می‌رسد مدرسه از طریق آموزش صحیح استفاده از فضای مجازی، در پیشگیری از بزه‌دیدگی اطفال و نوجوانان نقش دارد. در پژوهش حاضر، پژوهشگران در پی پاسخ به این پرسش هستند که آموزش چه نقشی در پیشگیری از بزه‌دیدگی اطفال و نوجوانان در فضای مجازی دارد؟

پیشینه پژوهش و ادبیات نظری

پیشینه پژوهش

عبداله زاده قمشی، احمدی و سعادت فر (۱۴۰۰)، در پژوهشی با عنوان «نقش همدلی، تنظیم هیجان و فضای مدرسه در برابر آزارواذیت سایبری»، که جامعه آماری آن شامل کلیه دانش‌آموزان دختر و پسر مقطع متوسطه اول آموزش و پرورش شهر مرند به ترتیب تعداد ۵۳۲۱

نفر دختر و ۵۶۴۳ نفر پسر و در مجموع، ۱۰۹۶۴ نفر می‌باشد، با روش توصیفی و از نوع همبستگی به این نتیجه رسیده‌اند که همدلی، تنظیم هیجان و فضای حاکم بر مدرسه به‌طور قابل توجهی در کاهش آزارواذیت سایبری در بین دانش‌آموزان نقش مهمی دارد.

کرامتی معز و میرخلیلی (۱۳۹۹)، در پژوهشی با عنوان «پیشگیری رشدمدار از بزه‌دیدگی کودکان در شبکه‌های اجتماعی مجازی (مطالعه موردی: معلمان منطقه پنج شهر تهران)»، که جامعه آماری آن معلمان مدارس منطقه پنج تهران بوده‌اند، با روش پیمایشی به این نتیجه رسیده‌اند که راهکارهای پیشگیری رشدمدار نظیر فرهنگ‌سازی، استفاده صحیح از شبکه‌های اجتماعی، سالم‌سازی و تولید محتوا می‌توانند بیشترین تأثیر را در کاهش بزه‌دیدگی اطفال و نوجوانان در شبکه‌های مجازی داشته باشند.

علی‌اکبری و نصیری زرنندی (۱۳۹۸)، در پژوهشی با عنوان «تأثیر فضای مجازی بر آسیب‌های اجتماعی»، به این موضوع پرداخته‌اند که از جمله راهکارهای پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی، تمرکز بر برطرف کردن مشکلات نوجوانان و آموزش و آگاه‌سازی خانواده‌ها، کنترل والدین، اولیای مدرسه و دوستان است.

کریمیان و حاجی ده‌آبادی (۱۳۹۵)، در پژوهشی با عنوان «بزه‌دیدگی کودکان و نوجوانان در فضای مجازی و راهکارهای حقوقی مقابله با آن»، با روش توصیفی-تحلیلی به بررسی علل بزه‌دیدگی اطفال و نوجوانان در فضای مجازی پرداخته و سپس، راهکارهای حقوقی مقابله با آن مانند صیانت از هویت فرهنگی، ایجاد احساس و امنیت عمومی، قانون‌گرایی و پیشگیری وضعی را اتخاذ کرد است.

سالبی، موریلو پونت و رئوس هرناندز، ایوان نفتالی^۱ (۲۰۲۲)، در پژوهشی با عنوان «بزه‌دیدگی در فضای مجازی در چهارچوب نظریه فعالیت‌های روزمره در عصر دیجیتال» انجام دادند که جامعه آماری آن، ۱۲۸۵ دانش‌آموز مدارس در کلمبیا بود. این پژوهش با روش پیمایشی به بررسی اینکه آیا نظریه فعالیت‌های روزمره بر بزه‌دیدگی در فضای مجازی تأثیر می‌گذارد یا خیر، پرداخته است. یافته‌ها حاکی از آن است که ۴۶٪ در معرض مجرمان بانگیزه، ۳۷/۵٪ اهداف برخط / آنلاین مناسب و ۲۹/۸٪ فاقد سرپرستان توانمند هستند. وابستگی متقابل این سه عنصر نشان داد که ۳/۹٪ از دانش‌آموزان به دلیل فعالیت‌های روزمره خود در معرض خطر هستند که تأثیر قابل توجهی بر بزه‌دیدگی در فضای مجازی داشت. پیشنهاد می‌شود این یافته‌ها

1. Morillo Puente, S., & Ríos Hernández, I. N

در طراحی سیاست‌های ارتباطی و آموزشی با هدف استفاده مسئولانه از فناوری‌ها مورد توجه قرار گیرند.

أزر و شاد^۱ (۲۰۲۱) در پژوهشی با عنوان «قلدری سایبری در میان دانش‌آموزان دبیرستانی: تأثیر بزه‌دیدگی مجازی بر افت تحصیلی»، با استفاده از روش پیمایشی که جامعه آماری آن ۶۰۴ نفر از دانش‌آموزان دبیرستانی در شهر هاتای در ترکیه بوده‌اند، انجام شده است. میزان افت تحصیلی دانش‌آموزان با توجه به جنسیت، نوع مدرسه و سطح قلدری متفاوت است. دانش‌آموزان دختر بیشتر از دانش‌آموزان پسر در خطر هستند. در نتیجه، قلدری سایبری و در معرض آزارواذیت اینترنتی قرارگرفتن تأثیر به‌سزایی در افت تحصیلی دارد.

ریایاناتاسیا و یما و راهایو راهایو^۲ (۲۰۲۰) پژوهشی با عنوان «مشارکت دانش‌آموزان نوجوان در آزارواذیت سایبری در واتس‌آپ»، با استفاده از روش پیمایشی که جامعه آماری آن ۲۸۱ نفر از دانش‌آموزان دوره متوسط اول شهر یوگیاکارتا در اندونزی بوده‌اند که به‌صورت تصادفی انتخاب شده‌اند، انجام دادند؛ تمام دانش‌آموزانی که در این پژوهش پاسخگو بودند، حداقل قربانی یکی از این جرائم بوده‌اند؛ از جمله آزارواذیت اینترنتی، تحقیر، جعل هویت، طرد کردن، پیام‌های غیراخلاقی. نتایج حاکی از آن بوده است که طردشدن رایج‌ترین و بیشترین نوع آزار اینترنتی بوده که دانش‌آموزان تجربه کرده‌اند و کمترین آن، جعل هویت بوده است.

ادبیات نظری

۱. آموزش

در دین مبین اسلام، به مقوله آموزش توجه وافری شده و قواعد مناسبی برای رشد انسان تعیین شده است. در جوامع امروزی، مدرسه به‌عنوان کلیدی‌ترین نهاد آموزشی در جهت توسعه پایدار همه‌جانبه به شمار می‌رود؛ چراکه در پرتو آموزش، انسان‌ها متحول می‌شوند. بر پایه نظام آموزشی و تربیتی یک جامعه است که نظم و انضباط اجتماعی حالت نهادی به خود می‌گیرد و عامه مردم به‌طرف فرهنگ و توسعه حرکت می‌کنند (نایب پور و موسوی، ۱۳۹۵: ۲۱). بعد از خانواده، مدارس و مربیان بیش‌ترین نقش را در پیشگیری رشدمدار از بزه‌دیدگی اطفال و نوجوانان در فضای سایبر دارند، خصوصاً در سنین نوجوانی نقش مربیان کارآمد و مسلط بر فضای مجازی بیشتر می‌گردد. چه‌بسا که آن‌ها با شناسایی استعدادها و نوجوانان در فضای سایبر روی آنان سرمایه‌گذاری کنند و مانع از به بیراهه‌رفتن آنان در حوزه سایبر گردند.

1. Özer & Şad

2. Riyayanatasya, Yy Wima & Rahayu, Rahayu

بنابراین، با توجه به پدیداری فضای مجازی و آسیب‌ها و انحرافات مجرمانه ناشی از آن و خطراتی که در این حوزه متوجه قشر پرکاربر این فضا یعنی اطفال است، افزایش مهارت زیست در فضای مجازی و همچنین، توانمندسازی نهاد مدرسه در زمینه تعلیم و تربیت، بخصوص در حوزه سواد مجازی، امری انکارناپذیر و ضروری هست (رهگشا، موسوی و علوی اردکانی، ۱۳۹۶: ۹). معلمان، مهم‌ترین افرادی هستند که در نظام آموزش و پرورش درگیر آموزش مستقیم با دانش‌آموزان هستند. نیاز به وجود معلمان آگاه و متخصص در فضای مجازی برای آموزش سواد مجازی به کودکان امری اجتناب‌ناپذیر است (احمدی‌مقدم، ۱۳۹۶: ۱۱۶). توجه معلمان به این نوع آموزش سبب می‌گردد توانایی‌های آنان در زمینه تعلیم و تربیت سواد مجازی اطفال به شیوه مطلوبی گسترش یابد و آموزش معلمان واجد جنبه‌ی پیشگیرانه می‌باشد و از ناسازگاری عاطفی و اجتماعی اطفال جلوگیری کرده و به سلامت روانی آن‌ها کمک می‌نماید. لذا، آموزش سواد مجازی و توانمندسازی معلمان در این زمینه امری ضروری هست که اگر معلمانی آگاه به فضای مجازی نداشته باشیم، قطعاً اطفال و نوجوانان در فضای مجازی با مشکلات و انحرافات زیادی روبه‌رو خواهند شد و به عبارتی، لازمه تحقق تدابیر آموزشی برای اطفال، گسترش قابلیت پرورشی معلمان در زمینه فضای مجازی و شناخت آسیب‌های آن می‌باشد (غفاری و زاهدیان، ۱۳۹۵: ۳۱). وزارت آموزش و پرورش به‌عنوان متولی اصلی آموزش اطفال در کشور، نقشی محوری در آموزش سواد مجازی آن‌ها دارد. یکی از اساسی‌ترین راهکارهای مطلوب در زمینه آموزش سواد مجازی، تدوین دروس آموزشی مرتبط با فضای مجازی و گنجاندن آن در برنامه‌های درسی مقطع ابتدایی و بالاتر خواهد بود. آموزش به استفاده درست و محتوایی، آشناساختن فراگیران از قوانین و جرائم رایانه‌ای و همچنین، مخاطرات و آسیب‌های این فضا می‌تواند نقش ویژه‌ای در پیشگیری از بزه‌دیدگی اطفال در خصوص جرائم اخلاقی فضای مجازی داشته باشد (زمانیان و اقبالی، ۱۳۹۳: ۸۲). از سال ۱۳۹۵، «آموزش سواد رسانه‌ای» به استناد مصوبه شورای عالی آموزش و پرورش، با برنامه درسی اختصاصی تحت عنوان «تفکر و سواد رسانه‌ای» دوره دوم متوسطه در کلیه رشته‌ها به‌طور رسمی وارد نظام آموزشی کشور شد. از این رو، ضرورت دارد نظام آموزشی با برنامه‌ای مدون تدریس مفهوم سواد رسانه‌ای را از دوره پیش‌دبستانی آغاز کند تا نسل دنیای امروز که نسل تکنولوژی جدید است، با بهره از سواد رسانه‌ای بتواند فرایند اجتماعی شدن را به‌طور کامل طی کند (خضرنژاد، ۱۳۹۸: ۱۹۷). به‌طور قطع، در محیط مدرسه عوامل زیادی وجود دارند که در فرآیند بزه‌دیدگی اطفال و نوجوانان در فضای مجازی نقش‌آفرینی می‌نمایند؛ عواملی

چون: ۱- الگوسازی معلمین در استفاده ناصحیح و بی هدف از فضای مجازی همانند استفاده خود آن‌ها از این فضا به شکل نامطلوب و زیاد یا ترویج استفاده ناصحیح در کلاس، ۲- عدم نظارت کافی معلمین بر روابط بین دانش‌آموزان که ممکن هست موجب تبادل سخنان جنسی تحریک‌کننده یا محتویاتی مستهجن شود که در نهایت، موجب حضور کنجکاوانه جنسی آن‌ها در فضای مجازی می‌گردد؛ ۳- عدم طبقه‌بندی اینترنت در سالن‌های رایانه مدارس، ۴- ورود گوشی‌های هوشمند مجهز به برنامه‌های شبکه‌های اجتماعی مجازی، ۵- عضویت در گروه‌های دوستانه و یا درسی که باعث تبادل پیام‌هایی با محتویات غیراخلاقی می‌شود (احمدی‌مقدم، ۱۳۹۶: ۱۳۳). آموزش و پرورش مطلوب، یعنی آموزش و پرورشی که مشارکت و تفکر انتقادی را در کودک تقویت کند و جوامع را در طول نسلی واحد دگرگون سازد. محققان بی‌هیچ اختلاف نظری معتقدند که نظام آموزش و پرورش هر کشوری نقش بی‌بدیل و تعیین‌کننده‌ای در تربیت نسل آینده و به دنبال آن، پیشگیری از بزه‌دیدگی و بزهکاری و در نتیجه، ریشه‌کن کردن جرم در دوران بزرگسالی دارد. نمی‌توان به مباحث پیشگیری از بزه‌دیدگی و بزهکاری در جامعه پرداخت، اما نقش مهم و مؤثر مدرسه، یعنی خانه دوم، را نادیده گرفت. جایگاه مدرسه و نظام آموزشی در حمایت از اطفال و نوجوانان در معرض خطر بزه‌دیدگی جایگاهی منحصر به فرد و بی‌بدیل است (شیری و رانامخواستی و بطیاری، ۱۳۹۷: ۳۳۵). نهاد تعلیم و تربیت، نهادی است که در سیاست جنایی پیشگیری از بزه‌دیدگی می‌تواند مؤثر واقع شود. بخشی از فرایند تعلیم و تربیت در چارچوب کلی جامعه تحقق می‌یابد، مثلاً از طریق وسایل ارتباط جمعی؛ اما قسمت اعظم فرایند تعلیم و تربیت در محیط مدرسه رخ می‌دهد. آنچه در مدرسه آموخته می‌شود، به آنچه که آموزش داده می‌شود، محدود نیست. در این مرحله می‌توان به این سؤال که چه چیزی در مدرسه آموخته می‌شود، یک جواب فرضی داد و آن این است که دانش‌آموزان یاد می‌گیرند اصول رفتاری یا هنجارهای اجتماعی فقط یکی از نتایج حضور در مدرسه است؛ در واقع، آنچه در مدرسه و نظام آموزش رسمی می‌آموزند، شامل موارد بی‌شماری از جمله دانش، مهارت و همچنین، هنجارها و اصول رفتاری نظیر هنجارهای استقلال و موفقیت است. شاید بتوان گفت انتقال دانش و مهارت، کارکرد آشکار حضور در مدرسه است؛ اما در اغلب موارد، یادگیری هنجارهای رفتاری، کارکرد پنهان آن است (علاقه بند، ۱۴۰۰: ۴۲). همچنین، نقش مدرسه در کنترل شرایط ادامه بقای کودک از مهم‌ترین اجزای نقش کنترلی مدرسه است. معلم و نظم آموزشی باید با جدیت و حساسیت مراقب نوسانات تحصیلی دانش‌آموزان باشند و بروز نشانه‌های افت تحصیلی را به‌عنوان علائم خطری که

ممکن است به جدایی کودک از نظام آموزشی منجر شود، تلقی کودک و ترمیم نواقص منجر به افت تحصیلی وی اقدام کنند (بیابانگرد، ۱۳۷۲: ۱۲).

۲. پیشگیری

پیشگیری^۱ در معنای لغوی در فرهنگ لغت عمید، به معنای جلوگیری کردن و ممانعت نمودن تعریف شده است (عمید، ۱۳۸۹: ۳۱۰) و نیز آن را در معنای دفع، صیانت، آگاه کردن، خبر چیزی را دادن و هشدار دادن بکار می‌برند (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۸۱: ۱۲۳۶). همچنین، پیشگیری از نظر لغوی در دو معنی زیر به کار می‌رود: (۱) جلوی وقوع چیزی را گرفتن؛ (۲) هشدار در مورد وقوع چیزی (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۷۹: ۷۵۱)، در فرهنگ لغت آکسفورد، به معنای عمل متوقف کردن چیزی از وقوع یا ظهور تعریف شده است. از نظر علمی و اصطلاحی، مفهوم پیشگیری عبارت است از: «مجموعه اقدام‌های سیاست جنایی به‌استثنای اقدام‌های کیفری، که غایت و هدف انحصاری یا لاقبل جزئی از آن اقدامات، محدود کردن امکان وقوع مجموعه‌ای از جرائم باشد».

پیشگیری غیرکیفری عبارت است از: «جلوگیری از به‌فعل درآمدن اندیشه مجرمانه با تغییر دادن اوضاع و احوال خاصی که یک سلسله جرائم مشابه در آن به وقوع پیوسته یا ممکن است در آن اوضاع و احوال ارتکاب یابد». به عبارتی دیگر، پیشگیری غیرکیفری درصدد است تا عوامل و ریشه‌های زمینه‌ساز بروز جرائم و بزهکاری را از راه توجه به مسئله کنترل اجتماعی و تأثیر بر افکار مجرمانه از بین ببرد؛ به طوری که انسان‌هایی پرورش یابند که از جرم به دور باشند. در این نوع پیشگیری، توجه به عوامل محیطی، فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی که باعث سوق دادن فرد به سوی بزهکاری می‌شوند، دارای اهمیت فراوان است. پیشگیری غیرکیفری، در حقیقت درمان ریشه‌ای قبل از وقوع جرم است؛ که در آن، راهکارها خارج از چارچوب دستگاه عدالت مورد بررسی قرار می‌گیرند. این پیشگیری که در مقابل پیشگیری کیفری قرار دارد را گاهی «پیشگیری جدید» نیز می‌نامند. این پیشگیری، مصداق ضرب‌المثل معروف: «علاج واقعه را قبل از وقوع باید کرد»، می‌باشد (بیات، شرافتی پور و عبدی، ۱۳۸۷: ۴۱-۴۰). این نوع از پیشگیری که از حیث ماهوی اقدامی پیشینی است، با مداخله در فرآیند گذار از اندیشه به فعل مجرمانه اعمال می‌شود. پیشگیری غیرکیفری در جدیدترین طبقه‌بندی خود به پیشگیری وضعی و اجتماعی (جامعه‌مدار) و پیشگیری رشد‌مدار تقسیم می‌شود (حاجی‌ده‌آبادی، ۱۳۹۷: ۹۵). با توجه به اینکه اطفال و نوجوانان هنوز به سنی نرسیده‌اند که تدابیر پیشگیری اجتماعی

(جامعه‌مدار) برای آنان کارایی داشته باشد، اقدامات کنشی و غیرکیفری مؤثرترین روش پیشگیری از بزه‌دیدگی اطفال و نوجوانان می‌باشد که پیشگیری رشدمدار (فردمدار)^۱ کارآمدترین نوع پیشگیری برای اطفال و نوجوانان می‌باشد. این نوع پیشگیری سعی دارد چنانچه یک کودک به هر دلیلی از خود مظاهر بزهکاری را بروز داد، با مداخله زودرس در وی و محیط پیرامون او، از مزمن شدن بزهکاری او در آینده جلوگیری کند (بیات و همکاران، ۱۳۸۷: ۴۹). به پیشگیری رشدمدار، پیشگیری زودهنگام و پیشگیری زودرس^۲ نیز می‌گویند؛ یعنی مداخله روان‌شناختی - اجتماعی زودرس در فرآیند رشد کودکان، برای جلوگیری از عوامل خطرسازی که احتمال پذیرش و تقلید رفتار مجرمانه پایدار را از سوی آن‌ها در آینده افزایش می‌دهد. عوامل خطر در این پیشگیری مجموعه‌ای از شرایط فردی و اجتماعی است که پدیداری، پیوستگی و پایداری رفتارهای مجرمانه آینده را در اطفال و نوجوانان به همراه دارد (رایجیان اصلی، ۱۳۸۳: ۱۵۱-۱۵۰). ویژگی‌های این نوع پیشگیری عبارت‌اند از: تربیت مدار بودن، فردمدار بودن، عام بودن و رهیافت‌های آن شامل: شناسایی عوامل خطر فردی و اجتماعی و به دنبال آن، به‌کارگیری عوامل حمایتی از طریق مداخلات روان‌شناختی - اجتماعی زودهنگام در سطوح مدرسه، خانواده و محیط اجتماعی می‌باشد و بر این اندیشه استوار است که مداخله زودهنگام نسبت به کسانی که به دلیل وضعیت‌های خاص در معرض ارتکاب جرم هستند، می‌تواند جلوی بزهکاری و تداوم گرایش‌های بزهکارانه آن‌ها را بگیرد (عباچی، ۱۳۸۳: ۵۹). پیشگیری رشدمدار در نوع خود بهترین نوع پیشگیری است که متناسب با رشد اطفال انجام می‌شود و تربیت و شکل‌دهی شخصیت افراد را مدنظر قرار می‌دهد (شیری و نامخواستی و بطیاری، ۱۳۹۸: ۳۳۲)؛ بنابراین، در صورت بی‌توجهی در این خصوص، آسیب‌پذیری در قشر اطفال بیشتر مشهود است؛ زیرا اطفال به دلیل قرارگرفتن در طیف سنی پایین‌تر، از تشخیص شدت و جدی بودن خطرهای اجتماعی عاجز هستند و با دیدی وارونه نسبت به این مسئله نگاه می‌کنند. بنابراین، تدارک برنامه‌های پیشگیرانه برای این گروه می‌تواند قدم مهمی در سالم‌سازی محیط فردی و اجتماعی اقشار جامعه باشد (رجبی پور، ۱۳۸۲: ۷۶).

۳. بزه‌دیدگی

واژه بزه‌دیدگی در زبان فارسی معادل واژه‌های عربی زیان‌دیده، قربانی، مجنی‌علیه و در زبان انگلیسی معادل لغت Victim است. بزه‌دیدگی نیز معادل واژه Victimization است. اصطلاح

1. Developmental Prevention (Individual-Based Prevention)
2. Early Prevention

بزه‌دیدة‌شناسی نیز معادل فارسی Victimology است (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۸۱: ۲۶). بزه‌دیدة شخصی است که به جهت وضعیت و موقعیت خاص، محتمل پیامدهای دردآور و مشقت‌باری می‌شود که عواملی با ریشه‌های فیزیکی، روانی، اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و حتی طبیعی دارد (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۸۱: ۲۳). به عبارت ساده‌تر، اگر در اثر یک خسارت قطعی، آسیب به تمامیت شخصی وارد آمده باشد و اکثر افراد جامعه نیز به این مسئله اذعان داشته باشند، آن شخص بزه‌دیدة است (لیز، ۱۳۸۰: ۹۶). مندلسون یک مفهوم گسترده‌تر از اصطلاح بزه‌دیدة را ارائه می‌نماید و اعتقاد دارد که اصطلاح بزه‌دیدة‌شناسی نه تنها باید بزه‌دیدگان ناشی از رفتارهای مجرمانه را در برگیرد، بلکه بایستی شامل تمامی قربانیان، یعنی قربانیان جرائم و آن‌هایی که مورد سوءاستفاده قدرتمندان قرار گرفته‌اند، بشود (حاجی تبارفیروزجایی، ۱۳۸۹: ۱۳۵). بزه‌دیدگی اطفال و نوجوانان برحسب موضوع در شبکه‌های اجتماعی مجازی به جنسی، عاطفی - روانی و مالی تقسیم می‌شود که برحسب نوع رفتار و تعاملات آن‌ها در شبکه‌های اجتماعی مجازی، شدت و ضعف بزه‌دیدگی آنان متفاوت است. بزه‌دیدگی جنسی اطفال و نوجوانان از طریق درگیر نمودن کودک در فعالیت جنسی‌ای که وی به‌طور کامل آن را درک نمی‌کند، انجام می‌شود. آزار جنسی طیف گسترده‌ای از رفتارها را در برمی‌گیرد. برخی از مصادیق این عمل به شرح ذیل است: «اغوانم‌ودن و یا اجبار کودک به وارد شدن در هرگونه رفتار جنسی غیرقانونی، بهره‌کشی از کودک در فحشاء و دیگر رفتارهای جنسی غیرقانونی، استفاده از کودکان در تهیه مطالب هرزه‌نگاری و...» (ایروانیان و همکاران، ۱۳۹۵: ۶۲). لغت‌نامه‌های فارسی تعریفی از واژه «هرزه‌نگاری» ارائه نموده‌اند. فرهنگ معین کلمه «هرزه» را بیهوده، بی‌فایده، عیاش، فاسد و کلمه «نگاری» (معین، ۱۳۶۳: ۵۱۲۱-۴۸۰۴) را از ریشه نگاریدن و نگاشتن، تصویرکردن و رسم‌کردن تعریف کرده است. هرزه‌نگاری را می‌توان به نمایش گذاشتن بدن برهنه انسان یا عمل جنسی با هدف برانگیختگی جنسی تعبیر کرد (عبداللهی و کرامتی معز، ۱۳۹۵: ۳۲۶). قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ واژه هرزه‌نگاری را به کار نبرده است و عبارت‌های «جریمه‌دارکردن عفت و اخلاق عمومی» و «منافی عفت عمومی» را در ماده ۶۴۰ بخش تعزیرات به‌کاربرده و عبارت‌های مبتذل و مستهجن را در تبصره ۴ ماده ۱۴ قانون جرائم رایانه‌ای و تبصره ۵ ماده ۳ و تبصره ۱ ماده ۶ قانون نحوه مجازات اشخاصی که در امور سمعی و بصری فعالیت‌های غیرمجاز می‌نمایند، بکار برده است. باین‌حال، قانون حمایت از اطفال و نوجوانان مصوب ۱۳۹۹ در بند (د) ماده ۱ هرزه‌نگاری را چنین تعریف کرده است: «تهیه و تولید هر اثری که محتوای آن بیانگر جذابیت جنسی طفل یا

نوجوان مانند برهنگی، آمیزش، عمل جنسی یا اندام جنسی باشد. در بزه‌دیدگی‌های عاطفی و روانی، اطفال و نوجوانان از لحاظ شخصیت و معنویت دچار اختلال شده و حتی بُعد جسمانی آن‌ها را نیز به مخاطره می‌اندازد. اطفال و نوجوانان به لحاظ شرایط سنی و عدم تثبیت شخصیت، به سهولت قربانی این نوع جرائم می‌شوند. به جرئت می‌توان گفت این جنبه از بزه‌دیدگی اطفال و نوجوانان مهم‌ترین جنبه بزه‌دیدگی می‌باشد، زیرا اکثر بزه‌دیدگی اطفال و نوجوانان در آینده از همین اختلالات شخصیتی و بیماری‌های روانی و روحی سرچشمه می‌گیرد (مدنی، ۱۳۸۳: ۱۷۰). قلدری و قربانی‌شدن سایبری^۱ یکی از متغیرهایی است که تحقیقات جدید نقش آن را در انواع مشکلات سلامت روانی، اعمال خشن و خصمانه و اختلالات مرتبط با مصرف مواد بررسی کرده‌اند. قلدری سایبری شامل اعمال و رفتارهایی می‌شود که از طریق رسانه‌های الکترونیکی یا دیجیتال توسط اشخاص یا گروه‌ها به صورت مکرر با پیام‌های خصمانه یا تهاجمی انجام شده و باعث آسیب یا ناراحتی به دیگران می‌شود (سیدهاشمی؛ فریدیان؛ محمودی؛ حسین زاده خانمیری؛ احمدپور محله؛ اعزازی و اعظمی، ۱۳۹۹: ۱۲۰). طیف وسیعی از اصطلاحات از جمله آزاروآذیت سایبری^۲، قربانی سایبری، آزاروآذیت آنلاین^۳ و مزاحمت الکترونیکی^۴ برای توصیف این پدیده استفاده می‌شود (سیدهاشمی و حقیقی، ۱۳۹۶: ۲۵۷). گروهی، بزه‌دیدگی در فضای مجازی را در قالب بزه‌دیدگی مستقیم و غیرمستقیم تعریف کرده‌اند؛ بزه‌دیدگی مستقیم (کسی به من توهین کرد یا در شبکه‌های اجتماعی مسخره‌ام کرد) و یا رفتارهای اجتماعی (شخصی مرا از گروه‌ها حذف یا بلاک کرد تا من هیچ دوستی نداشته باشم) را در برمی‌گیرد. بزه‌دیدگی غیرمستقیم شامل رفتارهایی مانند دست‌کاری تصاویر (شخصی فیلم‌هایی از من ساخت و یا عکس‌هایم را دست‌کاری کرد)، جعل هویت (شخصی با اطلاعات شخصی‌ام در اینترنت پروفایلی کاذب ساخت) و یا هک کردن (شخصی رمز عبورم را در شبکه‌های اجتماعی تغییر داد، به طوری که نمی‌توانم به آن‌ها دسترسی داشته باشم) می‌باشد. در سطح عوامل اجتماعی، قربانی‌شدن توسط همسالان یکی دیگر از عوامل مرتبط با بزه‌دیدگی در فضای مجازی است. قربانی‌شدن توسط همسالان عبارت است از مواجهه مکرر و هدفمند فرد با سوءاستفاده از قدرت و آسیب از طرف یک یا چند همسال در طی یک دوره زمانی (خواجهوند احمدی و ابراهیمی، ۱۴۰۰: ۹). یافته‌های پروژه کودکان آنلاین اروپایی حاکی از آن است که ۷ تا ۴۵٪ از کودکان کشورهای

1. Cyberbullying Victimization
2. Cyberharassment
3. Online harassment
4. Electronic bullying

اروپایی حداقل یک بار در سال آزار و اذیت اینترنتی را تجربه کرده‌اند. طبق یافته‌ها در پژوهشی دیگر در سال ۲۰۱۵، در کشور آمریکا، تقریباً ۱۶٪ از دانش‌آموزان دبیرستانی در معرض قلدری مجازی قرار گرفته‌اند (بوکت و چاغلار، ۲۰۲۱: ۲۶۲). بنا بر پایگاه اطلاع‌رسانی پلیس فتا، اطفال و نوجوانان به دلیل شرایط خاص سنی، حساس‌ترین و آسیب‌پذیرترین گروه در جامعه هستند و در ماه‌های اخیر شاهد افزایش میزان استفاده از فضای مجازی و خریدهای اینترنتی از طریق این قشر با توجه شیوع ویروس کرونا و تعطیلی مدارس و دانشگاه‌ها هستیم. برخی آمارها نشان می‌دهد حدود ۱۰٪ خریداران اینترنتی را اطفال و نوجوانان تشکیل می‌دهند و خطرات و صدمات جدی فضای مجازی و لزوم آموزش‌های سایبری به این قشر بیشتر از سال‌های قبل احساس می‌شود. کلاهبرداران سایبری در سایت‌های واسط با هویت جعلی و با سوءاستفاده از عدم آگاهی‌های سایبری اطفال و نوجوانان و اشتیاق آنان برای خرید، اقدام به کلاهبرداری می‌کند. اطفال و نوجوانان به منظور خرید اکانت‌ها و دستگاه‌های بازی، اغلب بدون اطلاع خانواده‌ها به سایت‌های عرضه‌کننده آن‌ها مراجعه می‌کنند و کلاهبرداران نیز با تبلیغ اجناس ارزان و تخفیف‌های جذاب، آنان را به دام خود می‌کشاند. سرهنگ دوم علی محمد رجبی در خصوص شگردهای کلاهبرداری بیان می‌نماید: مواردی از قبیل دریافت بیعانه و یا وجه کامل و عدم پاسخگویی و ارسال نکردن کالای فروخته‌شده از محتمل‌ترین شگردهای مجرمان است و عدم واگذاری دسترسی کامل اکانت بازی و ایجاد محدودیت دسترسی کاربر و یا ارسال جنس نامرغوب و خراب از دیگر شگردهای مجرمان است. از جمله اثرات و آسیب‌های کلاهبرداری‌های اینترنتی از اطفال و نوجوانان می‌توان به ایجاد بی‌اعتمادی و اضطراب در آنان اشاره کرد. در نتیجه، اطفال و نوجوانان ساده‌ترین شکار مجرمان سایبری هستند؛ کلاهبرداران در فضای مجازی با استفاده از شیوه‌های مهندسی اجتماعی به صورت تلفنی، پیامکی و یا بارگذاری محتوای جذاب در کانال‌ها و گروه‌های مختلف شبکه اجتماعی مجازی، سعی دارند اعتماد آنان را به خود جلب کرده و با وعده‌های واهی آن‌ها را فریب می‌دهند. اطفال و نوجوانان به دلیل سن و تجربه کم به راحتی فریب خورده و از طریق کارت بانکی والدین یا کارت بانکی خود به درگاه بانکی ارسال شده از سوی مجرمان مراجعه و قیمت اعلامی را به شماره حساب بانکی مجرمان واریز می‌کنند (نادری، تدین و عبدالمهی، ۱۴۰۱: ۳۶).

روش

این پژوهش از نظر نوع، کاربردی و روش تحقیق آن، پیمایشی است؛ که متداول‌ترین روش در پژوهش‌های کمی است. جامعه آماری، مدیران، معاونان و معلمان مدارس بودند که تجربه مواجهه با طفل و نوجوان بزه‌دیده در فضای مجازی را داشته‌اند. روش نمونه‌گیری به صورت گلوله برفی است. با استفاده از ابزار پرسش‌نامه محقق ساخته بسته پاسخ به گردآوری داده‌ها، از نمونه مورد مطالعه، استفاده شده است. بر این اساس، تعداد ۳۱۸ پرسش‌نامه در سطح استان تهران بین افراد توزیع شد؛ پایایی پرسش‌نامه‌ها با استفاده از روش آلفای کرونباخ ۰/۹۴ به دست آمده است. با توجه به مقدار آلفای کرونباخ ۰/۹۴ و بزرگ‌تر بودن از ۰/۷، سوالات، پرسش‌نامه از پایایی قابل توجهی برخوردار است. روایی گویه‌های مربوط به متغیرها با روایی صوری (مراجعه به متخصصان و خبرگان) مورد تأیید قرار گرفت. داده‌های تحقیق با استفاده از آزمون تی تک‌نمونه‌ای و تحلیل رگرسیون، با نرم‌افزار SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

یافته‌ها

یافته‌های این پژوهش در بخش توصیفی متغیرهای اصلی پژوهش مورد سنجش قرار گرفته و در بخش استنباطی، رابطه بین متغیرها آزمون شده است. آمار پاسخگویان از لحاظ جنسیتی، ۶۳/۵ درصد زن و ۳۶/۵ درصد مرد هستند. به لحاظ توزیع سنی نیز بیشترین گروه سن ۴۰ تا ۵۰ سال با فراوانی ۵۱/۲۵، بیشترین فراوانی را دارد و گروه سنی ۲۰ تا ۳۰ سال زیر ۳ درصد فراوانی دارد. به لحاظ شغلی نیز شغل معلم با فراوانی معلم ۴۳/۸ درصد، بیشترین فراوانی را دارد. معاون مدرسه و مدیر مدرسه نیز در جایگاه بعدی قرار دارند. در توصیف متغیرهای پژوهش نیز متغیر «ارتباط نامناسب با گروه‌های همسال در فضای مجازی» با ضریب ۳۹/۳ درصد، «خیلی زیاد» گزارش شده است و متغیر «بی‌توجهی به نیازهای عاطفی اطفال و نوجوانان» با ضریب ۴۴/۳۳ درصد، «خیلی زیاد» عنوان شده است. علاوه بر این، در توصیف متغیر «افزایش دانش معلمان به فضای مجازی» با ضریب ۴۸/۱۱ درصد، «زیاد» گزارش شده است. در توصیف متغیر «تدوین دروس آموزشی جهت افزایش سواد فضای مجازی» با ضریب ۳۹/۶۲ درصد، «زیاد» گزارش شده است. همچنین، توصیف متغیر «افزایش نظارت و کنترل مدیران و معاونان مدارس» با ضریب ۴۹/۳۷، «زیاد» گزارش شده است. در نهایت، در توصیف آخرین متغیر نیز «ایجاد همدلی میان دانش‌آموزان و معلمان» با ضریب ۵۲/۸۳، «زیاد» گزارش شده است.

یافته‌های استنباطی

فرضیه: مدرسه از طریق آموزش صحیح استفاده از فضای مجازی در پیشگیری از بزه‌دیدگی اطفال و نوجوانان نقش دارد.

در آزمون فرضیه زیر از آزمون مقایسه میانگین استفاده شده و نتایج فرضیه در قالب ضرایب رگرسیونی زیر ارائه شده است.

جدول ۱- یافته‌های فرضیه

متغیر	تعداد	میانگین	انحراف معیار	خطای استاندارد میانگین
نقش آموزش	۳۸۴	۱۱/۵۱۳۰	۲/۲۲۶۰۸	.۱۱۳۶۰

جدول ۲- آزمون تی تک‌نمونه، متغیر نقش آموزش

متغیر	مجموع حد وسط = ۹				
	آماره t	درجه آزادی	Sig. (2-tailed)	فاصله اطمینان ۹۵ درصد	
				حد بالا	حد پایین
نقش آموزش	۲۲/۱۲۲	۳۸۳	.۰۰۰	۲/۵۱۳۰۲	۲/۲۸۹۷

جدول ۳- ضرایب رگرسیونی متغیر تحقیق

مدل	ضرایب استاندارد نشده	ضرایب استاندارد شده	t آماره	Sig.	ضرایب	
					خطای معیار	بتا
۱	(عرض از مبدأ)		۱۱/۳۳۳	.۰۰۰	۲/۰۸۵	۲۳/۶۳۱
	نقش آموزش در پیشگیری از بزه‌دیدگی اطفال و نوجوانان در فضای مجازی		۱۴/۸۰۲	.۰۰۰	.۱۸۹	۲/۷۹۴

میانگین نمرات در متغیر نقش مدرسه، ۱۱/۵۱ با انحراف معیار ۲/۲۲ است (جدول ۲). مجموع حد وسط نمرات مربوط به متغیر نقش مدرسه، ۹ است (جدول ۳). به همین منظور، با استفاده از آزمون تی تک‌نمونه، مقدار متغیر را با ۹ مقایسه کرده‌ایم. در واقع، فرض صفر بیان می‌کند

میزان تأثیر مدرسه متوسط و برابر ۹ است، زیرا $\text{sig} = ۰/۰۰$ از ۰/۵ کوچک تر است؛ در سطح معنی داری، ۰/۵ فرض صفر، رد می شود؛ یعنی اینکه میزان تأثیر مدرسه برابر متوسط نیست. حال، با توجه به اینکه آماره $t = ۲۲/۱۲۲$ مثبت است و همچنین، حدود فاصله اطمینان که هر دو مثبت هستند، مشخص می شود که میزان نقش مدرسه در پیشگیری از بزه دیدگی اطفال و نوجوانان در فضای مجازی زیاد و خیلی زیاد است. در نتیجه، فرضیه تأیید می شود.

بحث و نتیجه گیری

مدرسه دومین محیطی است که بعد از خانواده، طفل بیشتر اوقات خود را در آن سپری می کند و سرنوشت و آینده آنان را رقم می زند. این نهاد می تواند در افزایش سواد و اعتماد به نفس در دانش آموزان مؤثر باشد؛ اجتماعی شدن توسط گروه ها و عوامل اجتماعی شدن در مدارس صورت می پذیرد و در فرایند اجتماعی شدن نقش بسزایی دارند. معلمان که یکی از بازوهای کنترل دانش آموزان در مدارس هستند، باید در زمینه مشکلات عاطفی و روانی اطفال و نوجوانان در مدرسه آگاهی داشته و قادر باشند نشانه های دال بر اعلام خطر را بشناسند. دیگر نمی توان به طور ساده، همه مشکلات دانش آموزان در مدرسه را ناشی از تنبلی یا محیط بد خانوادگی دانست، بلکه باید در پی آن بود که علت و انگیزش سلوک و رفتار را تشخیص داد تا بتوان قدم هایی در راه حل مشکلات آنان برداشت. پژوهش حاضر به دنبال نقش آموزش در پیشگیری از بزه دیدگی اطفال و نوجوانان در فضای مجازی است. بر اساس نتایج به دست آمده، مدرسه از طریق آموزش صحیح استفاده از فضای مجازی در پیشگیری از بزه دیدگی اطفال و نوجوانان نقش زیاد و خیلی زیادی دارد. نتایج نشان داده است که ارتباط نامناسب با گروه های همسال در فضای مجازی و بی توجهی به نیازهای عاطفی اطفال و نوجوانان از جمله علل بزه دیدگی اطفال و نوجوانان در فضای مجازی است. از راهکارهای مؤثر در پیشگیری از بزه دیدگی اطفال و نوجوانان می توان به افزایش دانش معلمان به فضای مجازی، تدوین دروس آموزشی جهت افزایش سواد فضای مجازی دانش آموزان در مدارس، افزایش نظارت و کنترل مدیران و معاونان مدارس و ایجاد همدلی میان دانش آموزان و معلمان اشاره نمود.

در راستای مقایسه نتایج به دست آمده با پژوهش های پیشین می توان گفت نتایج این پژوهش با مطالعات علی اکبری و نصیری زرنندی (۱۳۹۸)، تأثیر فضای مجازی بر آسیب های اجتماعی و کریمیان و حاجی ده آبادی (۱۳۹۵)، بزه دیدگی کودکان و نوجوانان در فضای مجازی و راهکارهای حقوقی مقابله با آن، آزر و شاد (۲۰۲۱)، قلدری سایبری در میان دانش آموزان دبیرستانی: تأثیر بزه دیدگی مجازی بر افت تحصیلی همسویی ندارد؛ اما نتایج این پژوهش با

مطالعات عبدالله زاده قمشی و همکاران (۱۴۰۰)، در پژوهش نقش همدلی، تنظیم هیجان و فضای مدرسه در برابر آزارواذیت سایبری، و کرامتی معز و میرخلیلی (۱۳۹۹)، در پیشگیری رشدمدار از بزه دیدگی کودکان در شبکه‌های اجتماعی مجازی (مطالعه موردی: معلمان منطقه پنج شهر تهران) و سالبی، موریلو پونت و رئوس هرناوندز، ایوان نفتالی (۲۰۲۲)، بزه دیدگی در فضای مجازی در چهارچوب نظریه فعالیت‌های روزمره در عصر دیجیتال، و مطالعه رباباناسیا ویما و راهایو راهایو (۲۰۲۰)، مشارکت دانش‌آموزان نوجوان در آزارواذیت سایبری در واتس‌آپ دارای همسویی است.

پیشنهادها

۱- افزایش سواد فضای مجازی معلمان: توجه معلمان به این نوع آموزش سبب می‌گردد توانایی‌های آنان در زمینه تعلیم و تربیت سواد مجازی اطفال به شیوه مطلوبی گسترش یابد و آموزش معلمان واجد جنبه‌ی پیشگیرانه می‌باشد و از ناسازگاری عاطفی و اجتماعی اطفال جلوگیری کرده و به سلامت روانی آن‌ها کمک می‌نماید. لذا، آموزش سواد مجازی و توانمندسازی معلمان در این زمینه امری ضروری هست که اگر معلمانی آگاه به فضای مجازی نداشته باشیم، قطعاً اطفال و نوجوانان در فضای مجازی با مشکلات و انحرافات زیادی روبه‌رو خواهند شد و به عبارتی، لازمه تحقق تدابیر آموزشی برای اطفال، گسترش قابلیت پرورشی معلمان در زمینه فضای مجازی و شناخت آسیب‌های آن می‌باشد. برنامه‌های آموزشی و دوره‌های مهارت‌افزایی توسط نهادهای مختلف برای معلمان برگزار شود و همچنین، سامانه‌های آموزش از راه دور همانند سامانه‌های آموزشی و سایت‌های اینترنتی ایجاد گردد. متولی این امر باید مرکز ملی فضای مجازی در کشور باشد تا با سیاست‌گذاری واحد و حذف نهادهای موازی، روند یکپارچه‌ای در این زمینه برقرار گردد.

۲- تدوین دروس آموزش فضای مجازی در مدارس: وزارت آموزش و پرورش به‌عنوان متولی اصلی آموزش اطفال در کشور، نقشی محوری در آموزش سواد مجازی آن‌ها دارد. یکی از اساسی‌ترین راهکارهای مطلوب در زمینه آموزش سواد مجازی، تدوین دروس آموزشی مرتبط با فضای مجازی و گنجاندن آن در برنامه‌های درسی مقطع ابتدایی و بالاتر خواهد بود. آموزش به استفاده درست و محتوایی، شناساختن فراگیران از قوانین و جرائم رایانه‌ای و همچنین، مخاطرات و آسیب‌های این فضا، می‌تواند نقش ویژه‌ای در پیشگیری از بزه دیدگی اطفال در خصوص جرائم اخلاقی فضای مجازی داشته باشد.

۳- نظارت بر مدارس: ایجاد واحد نظارت بر رفتار دانش آموزان و تعاملات آن‌ها با هم در محیط مدرسه، ممنوعیت مطلق در به همراه داشتن دستگاه‌های ارتباطی هوشمند از جمله تبلت و موبایل توسط دانش آموزان در مدرسه، تأسیس واحد مشاوره فضای مجازی، برقراری اینترنت طبقه‌بندی شده و متناسب با اطفال و نوجوانان در مدارس، در صورت ایجاد گروه‌های دانش‌آموزی در شبکه‌های اجتماعی مجازی تحت نظارت معلمان باشد.

۴- برگزارهای کلاس‌های آموزشی برای دانش‌آموزان: تخصیص دادن یک روز مشخص در هفته برای برگزاری کلاس‌های آموزش استفاده از رایانه و شبکه‌های اجتماعی مجازی، آگاهی‌دادن از خطرات موجود در این فضا و نحوه عملکرد؛ همچنین، در صورت مواجهه با خطرات و مجرمان سایبری سریعاً موضوع را به خانواده یا معلمان خود اطلاع دهند.

سپاسگزاری

در پایان، شایسته است از همکاری مدیران، معاونان و معلمان مدارس استان تهران و تمام کسانی که در به‌ثمررساندن این پژوهش همکاری نموده‌اند، تقدیر و تشکر به عمل آوریم.

منابع

- احمدی مقدم، جواد. (۱۳۹۶). پیشگیری از بزه‌دیدگی اطفال در خصوص جرائم اخلاقی در فضای مجازی با تأکید بر شبکه‌های اجتماعی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشکده حقوق. دانشگاه عدالت.
- ایروانیان، امیر؛ جوانمرد، بهروز؛ سیدزاده ثانی، سیدمهدی؛ متولی زاده نایینی، نفیسه و مالجو، محسن. (۱۳۹۵). *کودک‌آزاری از علت‌شناسی تا پاسخ‌دهی*. چاپ سوم. انتشارات خرسندی.
- بیابانگرد، اسماعیل. (۱۳۷۵). عوامل موثر در افت تحصیلی دانش‌آموزان. تربیت، ۸(۱۱)، ۱۰-۶.
- <http://ensani.ir/fa/article/47475/>
- بیات، بهرام؛ شرافتی پور، جعفر و عبدی، نرگس. (۱۳۸۷). پیشگیری از جرم با تکیه بر رویکرد اجتماع‌محور. انتشارات نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران، معاونت اجتماعی، اداره کل مطالعات اجتماعی.
- حاجی تبار فیروزجایی، حسن. (۱۳۸۹). پیشگیری وضعی از بزه‌دیدگی کودکان در معرض خطر در ایران با تأکید بر قوانین و مقررات انگلستان. *مطالعات پیشگیری از جرم*، ۵(۱۷)، ۱۶۶-۱۲۹.
- http://cps.jrl.police.ir/article_13529.html
- حاجی ده‌آبادی، محمد علی و سلیمی، احسان. (۱۳۹۷). علت‌شناسی بزه‌دیدگی زنان در شبکه‌های اجتماعی؛ مطالعه‌ی موردی شبکه‌ی اجتماعی فیس‌بوک. *فصلنامه زن و جامعه*، ۹(۳۵)، ۱۱۷-۱۴۲.
- https://jzvj.marvdasht.iau.ir/article_3193.html
- خضرنژاد، عمر. (۱۳۹۸). تبیین جامعه‌شناختی جایگاه سواد رسانه‌ای شهروندان ایرانی در حوزه عمومی مجازی. *مقالات برگزیده سومین همایش ملی آسیب‌های اجتماعی*. ایران. جلد ششم. چاپ اول. انتشارات آگاه.
- خواجه‌وند احمدی، عیسی و ابراهیمی، سارا. (۱۴۰۰). نقش عوامل فردی، خانوادگی و اجتماعی در بزه‌دیدگی در فضای مجازی. *مطالعات توسعه اجتماعی ایران*، ۵۰(۱۳)، ۲۳-۷.
- https://journals.srbiau.ac.ir/article_17766.html
- رایجیان اصلی، مهرداد. (۱۳۸۳). رهیافتی نو به بنیان‌های نظری پیشگیری از جرم. *مجله حقوقی دادگستری*، ۴۸-۴۹(۶۸)، ۱۲۳-۱۶۸.
- https://www.jlj.ir/article_44531.html
- رجبی پور، محمود. (۱۳۸۲). پلیس مطلوب (قسمت پنجم). *پژوهش‌های انتظامی*، ۳(۵)، ۵۴-۳۴.
- http://pok.jrl.police.ir/article_97305.html
- رهگشا، امیرحسین؛ موسوی، سید ایمان و علوی اردکانی، سید محمد. (۱۳۹۶). پیشگیری رشدمدار از بزهکاری کودکان و نوجوانان در فضای سایبر. *ماهنامه آفاق علوم انسانی*، ۱۰(۱)، ۱-۱۴.
- <http://pazhouheshha.ir/List.aspx?volume=2029>
- زمانیان، مجتبی و اقبالی، علی. (۱۳۹۳). نقش برنامه‌ی درسی و آموزشی در پیشگیری از جرائم مجازی رایانه‌ای بر اساس SWO، از دیدگاه معلمان شهرستان نهاوند. *مطالعات پیشگیری از جرم*، ۸(۲۸)، ۷۹-۹۵.
- http://cps.jrl.police.ir/article_13618.html
- سید هاشمی، سیدقاسم؛ فریدیان، کبری؛ محمودی، حجت؛ حسین زاده خانمیری، بهناز؛ احمدپور محله، المیرا؛ اعزازی، مهری و اعظمی، ابراهیم. (۱۳۹۹). فضای سایبری و گرایش به اعتیاد در نوجوانان: نقش محوری قلدری / قربانی شدن سایبری و بدتنظیمی روان‌شناختی. *مطالعات روان‌شناختی*، ۱۶(۳)، ۱۱۹-۱۳۴.
- https://psychstudies.alzahra.ac.ir/article_5107.html
- سید هاشمی، سید قاسم و حقیقتی، فروغ. (۱۳۹۶). سایت‌های شبکه‌های اجتماعی و مشکلات سلامت روانی در نوجوانان با تأکید بر نقش محوری مزاحمت سایبری. *کنفرانس بین‌المللی نوآوری‌های اخیر در روان‌شناسی مشاوره و علوم رفتاری*، تهران، ۴.

<https://civilica.com/doc/670257>

شیری ورنامخواستی، عباس و بطیاری، عاطفه. (۱۳۹۷). پیشگیری از بزه‌دیدگی قلدری کودکان و نوجوانان از مسیر مداخلات مدرسه‌محور (نگاهی به برنامه SEL). *مطالعات حقوق کیفری و جرم‌شناسی*، ۴۸(۲)، ۳۵۶-۳۳۵.

https://jqclcs.ut.ac.ir/article_70814.html

عباجی، مریم. (۱۳۸۳). پیشگیری از بزهکاری و بزه‌دیدگی کودکان. *مجله دادگستری*، ۶۸(۴۷)، ۸۶-۴۹.

https://www.lzj.ir/article_44546.html

عبداله زاده قمشی، ولی؛ احمدی، جعفر و سعادت فر، رحمت. (۱۴۰۰). نقش همدلی، تنظیم هیجان و فضای مدرسه در برابر آزارواذیت سایبری، پیشرفت‌های نوین در روانشناسی. *علوم تربیتی و آموزش‌وپرورش*، ۴(۴۳)، ۱۹۳-۱۹۸.

<https://www.jonapte.ir/fa/showart-b7dddb1b4082aeceace3d1dab4b71e3>

عبداللهی، سامان و کرامتی‌معز، هادی. (۱۳۹۵). تحلیل جامعه‌شناسی جنایی علل و پیامدهای هرزه‌نگاری در شبکه‌های اجتماعی مجازی و راهکارهای پیشگیری اجتماعی از آن. *فصلنامه علمی پژوهشی علوم اجتماعی*، ۱۰(۳۵)، ۳۲۳-۳۴۰.

<https://sanad.iau.ir/journal/ssq/Article/544854?jid=544854>

علی‌اکبری، نگین و نصیری زرنندی، زینب. (۱۳۹۸). تأثیر فضای مجازی بر آسیب‌های اجتماعی. *پیشرفت‌های نوین در روانشناسی، علوم تربیتی و آموزش‌وپرورش*، ۱۶(۲)، ۷۲-۶۳.

<https://www.jonapte.ir/fa/showart-c4d5b5da275f7a341aa064e95e74c5b8>

علاقه‌بند، علی. (۱۴۰۰). *جامعه‌شناسی آموزش‌وپرورش*. چاپ شصت و هشتم. انتشارات روان.

عمید، حسن. (۱۳۸۹). *فرهنگ فارسی عمید*. چاپ اول. انتشارات میلاد نور.

غفاری، صالح و زاهدیان، محمدحسن. (۱۳۹۵). پیشگیری رشدمدار جرائم رایانه‌ای از منظر جرم‌شناسی. *خبرنامه داخلی کانون وکلای دادگستری استان مازندران*، ۱(۱۲)، ۳۶-۲۵.

<https://elmnet.ir/doc/410053777-21323>

فردریش، لوزل و بندر، دوریس. (۲۰۱۱). *آموزش مهارت‌ها اجتماعی به کودکان برای پیشگیری از رشد جامعه‌ستیزی و جرم*. ترجمه جمشید غلاملو. *دانشنامه پیشگیری از جرم*. انتشارات میزان.

قاسمی پیربلوطی، اکبر و مرادی، عزیزمیراد. (۱۳۹۸). تعامل پیشگیرانه پلیس و مدارس، زمینه‌های ایجاب راهکارهای تحقق آموزش در علوم انتظامی، ۷(۲۶)، ۲۱۲-۱۶۹.

http://tps.jrl.police.ir/article_93243.html

گسن، ریموند. (۱۳۹۰). *جرم‌شناسی کاربردی*. ترجمه مهدی کی‌نیا. انتشارات علامه طباطبایی.

کرامتی معز، هادی و میرخلیلی، سیدمحمود. (۱۳۹۹). پیشگیری رشدمدار از بزه‌دیدگی کودکان در شبکه‌های اجتماعی مجازی (مطالعه موردی معلمان منطقه پنج شهر تهران). *مطالعات پیشگیری از جرم*، ۱۵(۵۶)، ۲۲-۱.

http://cps.jrl.police.ir/article_95006.html

کریمیان، پروانه و حاجی ده‌آبادی، محمدعلی. (۱۳۹۵). بزه‌دیدگی کودکان و نوجوانان در فضای مجازی و راهکارهای حقوق مقابله با آن. *کنگره بین‌المللی جامع حقوق ایران*.

<https://civilica.com/doc/634154>

لپز (زرار)، فیلیزولا. (۱۳۸۰). *بزه‌دیده و بزه‌دیده‌شناسی*. ترجمه: روح‌الدین کردعلیوند و احمد محمدی. انتشارات مجد.

مدنی، سعید. (۱۳۸۳). *کودک‌آزاری در ایران*، چاپ اول. انتشارات اکون.

محمدی، شهرام؛ بیژنی میرزا، طیبه و حاتمی، مهدی. (۱۳۹۷). نقش خانواده، مدرسه و رسانه در پیشگیری از وقوع جرم با تأکید بر معیارهای بین‌المللی حاکم بر تعهد دولت‌ها در آموزش افراد. *تدریس پژوهی*، ۶(۴)، ۲۵۸-۲۳۸.

https://trj.uok.ac.ir/article_61040.html

معین، محمد. (۱۳۶۳). فرهنگ فارسی. چاپ نهم. انتشارات سرایش.
نادری، نیلوفر؛ تدین، عباس و عبدالهی، سامان. (۱۴۰۱). پیشگیری از بزه‌دیدگی اطفال و نوجوانان در فضای مجازی با تأکید بر نقش خانواده و مدرسه (مطالعه موردی استان تهران). *پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته حقوق جزا و جرم‌شناسی*. دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی.

نایب‌پور، علی و موسوی، سید محمدرضا. (۱۳۹۵). تبیین نقش آموزش مبتنی بر تعلیم و تربیت اسلامی در پیشگیری از آسیب‌های فردی روانی فضای سایبری. *پژوهش‌های اطلاعاتی و جنایی*، ۱۱(۴۲)، ۳۶-۹.

http://icra.jrl.police.ir/article_18174.html

نجفی ابرندآبادی، علی حسین. (۱۳۸۱). *تقریرات درس جرم‌شناسی (پیشگیری)*. دوره کارشناسی ارشد مجتمع آموزش عالی تهیه و تنظیم: مهدی سیدزاده با بازخوانی: دکتر شهرام ابراهیمی. نیمسال دوم سال تحصیلی ۱۳۸۱-۱۳۸۲.

نجفی ابرندآبادی، علی حسین. (۱۳۷۹). *جرم‌شناسی*. تقریرات دوره دکتری دانشگاه تربیت مدرس. تهیه و تنظیم: محمدعلی بابایی. نیمسال نخست سال تحصیلی ۱۳۷۹-۱۳۸۰.

-Kaya, M. N. (2013). Siber Güvenliğin Milli Güvenlik Açısından Önemi Ve Alınabilecek Tedbirler. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 18(9), 145-81.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/guvenlikstrj/issue/7525/99154>

-Meral, B., Çağlar, S. (2021). Siber Zorbalık: Çocuklarda Zorbalığın Yeni Dönemi ve Hemşirelik Yaklaşımları. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 14(3), 261-267.

<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1200229>

-Morillo Puente, S. & Ríos Hernández, I. N. (2022). Cibervictimización en el marco de la Teoría de Actividades Rutinarias en la era digital. *Revista de Psicología (PUCP)*, 40(1), 265-291.

<https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=8343>

-Özer, N., & Şad, S. N. (2021). LİSE ÖĞRENCİLERİNDE SİBER ZORBALIK, SİBER MAGDURİYET VE OKUL TÜKENMİŞLİĞİ. *Milli Eğitim Dergisi*, 50(229), 393-417.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/milliegitim/issue/60215/637465>

-Riyayanatasya, Y. W., & Rahayu, R. (2020). Involvement of Teenage-Students in Cyberbullying on WhatsApp. *Jurnal Komunikasi Indonesia*. 9(1), 1-3.

<https://scholarhub.ui.ac.id/cgi/viewcontent.cgi?article=1005&context=jkmi>